

A budavári vízvezeték.

— A mult századok történetéből. —

Irta Váradi Antal.

Sétálj végig a Svábhegy széles és árnyékos utain. Kellemes hűvös lehellet lebeg feléd a kertekből. Sziszegő suhogással tör, sokszor pattogva, kifelé a pompás hideg víz. Az emberész felvitte a Duna vizét a magaslatokra, melyek hajdan szárazon hervadtak forró nyáron, mikor az a néhány kut is apadóban volt, melyet a hegy egynemely pontján — hála Istennek — fel lehetett fedezni.

Pestnek régente semmiféle vízvezetéke sem volt. Puttonyos emberek jártak házról-házra, beordítva a kapuk alá, hogy:

— Tanavóóóz! . . .

A mi jó pesti német nyelven annyit jelentett, hogy Donauwasser. Egy puttonynyal az én időmben öt krajczárért, később tízért vesztegették. Nagysokára szekereken hozták-vitték ferenczvárosi burgerek a vizet, s gyakran elnéztem, hogyan merik hosszú rud végén himbálódzó vederrel a zavaros vizet, melyben sokszor olyan dolog is uszkált, a mi éppen nem innivaló. De enni sem.

A városnak egynéhány elég jó vizü kutja volt, így a mai Dorottya-utcában, a Hitelbank új palotájának az udvarán, a mely forrás olyan mesés bőséggel ontja ma is a vizet, hogy külön hatalmas készüléttel kellett elvezetni, nehogy eláraszsa az egész alapépítményt.

A másik jó kut az Orczy-kertben volt, az Eliás-kut. Állítólag a Hacker-szála kertjében is volt jó víz. Csaknem minden háznak az udvarán volt szivattyuskut, de a víz nagyobbára rossz, salétrom-izü, ihatatlan, még

mosásra sem eléggé alkalmas. Innét a dunavíz nagy bece és magas ára.

Budának még rosszabb dolga volt víz tekintetében. Persze, régente Pest megcsinálta a maga vízvezetékét, 1868-ban Lindley angol mérnök által. Ez a vezeték ideiglenes jelleggel készült. A lipótvárosi felső Duna-parton volt elhelyezve mind a három szivótelepe. A hetvenes években ez a vezeték, a mely két millió nyolczszázezer forintba került, elégtelennek bizonyult. Megbóvítotték hát még egy kuttal. Wein János vezette ezeket a munkákat, s a négy kuthoz a Duna 0 pontja alatt négy és fél méternyi mélységben lévő gyűjtőkutat csatolt. Ez már huszezer köbmétert adott naponta.

Mi ez a mai vízszükséglethez képest!

Mikor az országházat kezdték építeni, 1884—85-ben, át kellett ezt a gyűjtőkutat helyezni. Ekkor már Budár is jött át viz, naponta átlag tízezer köbméter. De Pest ivott vitézül, sőt mi több: fürdött! És ez az eddig kevésbé ismert fogalom, a fürdés, mely csak nyáron a Duna-uszodákban volt divatos, télen nagynéhanapján a Császárs-, vagy Rudasfürdőben, akkor is csak betegség esetén, most egyszerre mániává fajult és a vízvezeték nem győzte ontani a vizet.

1889-ben kénytelenek voltak a közmunkák tanácsának javaslata alapján, tekintettel az egyre jobban grasszáló járványokra, a Margit-híd melletti mesterséges szűrőtelepet építeni. Ez már 25.000 köbméter vizet adott, de nem jót. A mesterségesen szűrt víz nem volt kifogástalan. A nagy kolerajárvány azután megmozgatta a nehezen induló városi gépezetet s nyolczadfél millió költséggel megint foltoztak egyet rajta, mig nem végre elkészült a káposztásmegyeri víztelep, mely a Duna alatti alaguton jön át egyik partról a másikra.

A budai telep pompásan működött mindenkoron, s a Svábhegyre nyomta föl a Duna vizét, új világot teremtve a hegyen, a kertekben, a villákban. Milyen hatalmas ugrás a vízfogyasztásban! 1873-ban Pesten három millió kétszázezer köbmétert fogyasztottak, 1890-ben már csaknem harmincz milliót. És ez így megyen fölfelé.

A budaiak meg voltak akadva víz dolgában minden ostrom, minden körülzárás alkalmával. A mi víz a cziszternákban éveken át összegyűlt, azt még az állat sem itta. A meddig bor volt a pinczékben, nem aggódott senki. Igaz hogy az nem egyhamar fogyott ki, de mégis csak jobb lett volna, ha elegendő vízmennyiséggel rendelkeznek. Innét van, hogy az ostromok alatt egy felrobbanó bomba olyan tüzeket gyújtott, melyeket csak a jó Isten tudott eloltani. Víz nélkül addig pusztítottak a tüzek, a mig táplálékot találtak.

Buda visszavétele után nyomban megindult a munka valami módon vizet szivattyuzni a Várba. Két nyomógépe volt a Várnak. Egyik a nagyközönség részére a Várszínház melletti bástyán lévő toronyba szoritotta a vizet, a másik a királyi várkastélyt látta el. Ezekről majd később. Egyelőre a Várba vezető vízvezetékkel akarok foglalkozni.

Találtak a Svábhegyen ezeltől kétszáz esztendővel valami csatornavezetékét, a mely falazott oldalakkal régi vízmű maradványának látszott. Azonkívül magam is láttam egy régi vízmű vascsöveinek nyomát, melyek a városkut mellett a földbe ágaztak. Ezt a falazott csatornát Brunner városi hivatalnok kuttatta föl s kilencz öl hosszat fel is tártá.

Hogy a török időkből való-e, vagy hogy tán a Mátvás legendás vízvezetékének maradványa, nem tudom.

De 1686 után egészen komolyan kezdtek a Svábhegyről való vízvezetéssel foglalkozni. És nem eredménytelenül.

Az első kísérletek ugyan — a tervezők hiányos hidraulikai készütsége mián — hajótörést szenvedtek, de lassan-lassan hozzáértő emberek vették a kezükbe a dolgot, s 1728-ban már a városi protokollum szerint kész a vezeték s kicsordul Budavárában az első vizugár, a mely a Svábhegy hűvös oldalából vezetetik föl.

Tudvalévő dolog, hogy a Svábhegy a Buda visszavételekor rajta táborozó württembergi ezredektől vette a nevét. A mai Széchenyi-nevezet sehogy sem akar általánossá válni.

Ötven esztendeig folyt a víz a maga nyomása folytán a Várba, egyetlenegy kutból, az ugynevezett Doktor-Brunnen mélyéből. Ez a »doktor«, a kiről a forrás nevét kapta, egy budai törzsorvos, névszerint Eberhard von Everling, a ki jártában-keltében forráskutatással is foglalkozott és megjelölte a helyet, melyen vizet lehet találni. Sejtése bevált. A doktor-kut ötven évig egymagában látta el a Várat vízzel.

De mikor általtétetett a nagyszombati egyetem Budára, aztán egyre-másra helyezték ide a pozsonyi hivatalokat, szaporodott a lakosság, kevés kezdett lenni a víz. Egy veszprémi mérnök, Tumler Henrik vette a kezébe a dolgot s a doktor-kuttal összekötötték a király-kutat is, sőt a mai városkutat, a mely már régen használatban volt, kellőleg kitisztítva, 1780-ban szintén belekapcsolták a régi vízvezetékbe.

A doktor-kut holléte sok kérdés tárgya volt. Találtam a városi levéltárban egy aktát, melyen le vagyon írva, hogy milyenek tervezik a Várszínház kortináját, azaz előfüggönyét? Egy városi mérnök részletesen és terje-

delmesen leírja a kép tervét, leír minden alakot, a melynek rajta kell lenni s azt mondja, hogy az a Várat ábrázolja a doktor-kuttól nézve. Tehát a doktor-kutnak a Svábhegy keleti oldalán úgy kellett feküdnie, hogy onnét a Vár látszott. Sőt Pestre is át lehetett nézni, mert a kortinán Pest is látható. A kelő nap fényénél Thália és kísérete vonulnak be a Várba, még pedig a fejevári kapun, a mint látszik. Ujjongó nép fogadja a menetet. A Zeughaus és a palota konyhájának a sarka is említve van a tervben.

A mint aztán a víz lefutott a hegyről, hogy saját hidraulikus nyomásával feltörjön a Várba, — az ugynevezett svábhegyi hidnál, a mely alatt a Vérmező melletti kőhidat kell érteni, a mely még Budának Görgey által történt ostroma alkalmával megvolt — a Svábhegyről három felől jövő vízvezeték egybeszakadt. Általfolyik a Krisztinavároson, a Vérmezőn s a hegyoldalon felmegyen a Várba.

A vezeték a Várban megint háromfelé ágazik. A víz egy része a francziskánusok terére vezetetik, a másik része a prezidiális épületen keresztül az Iskola-terre, a harmadik vezeték a Disz-terre megyen. És így Budának három közterén folyik a víz éjjel-nappal, még pedig olyan jó és friss víz, a mely a pestihez nem is hasonlítható, mert mint Schams írja: »A pesti édeses és lágy víz fölött az az előnye vagyon, hogy a kemény hegyi vizek, melyek a svábhegyi és király-kutból serkednek, a doktor-kut puhább vize által keveredés folytán mérsékeltetnek«.

Már most ez az ivóvíz. De hát mosásra, öntözésre és tűzveszély esetén oltásra ez a víz drága is, kevés is. Gondoskodni kellett tehát a Dunából emelendő olyan vízmennyiségről, a mely szükség esetén rendelkezésre álljon.

Erre valók voltak az imént említett víz-emelő masinák.

Már 1777-ben konstruált egyet a híres Kempelen udvari tanácsos, a kinek beszélő-gépe, csodálatos sakkozó masinája, s Mária Teréziának készített átalakítható ágya, kar-széke, s egyéb találmányai országos, sőt világhírűek voltak. Hiszen a sakkozó-gépet Nagy Frigyes és Nagy Napoleon is megbámulták, holott az olyan egyszerű volt, és mégis hihetetlenül komplikált. Ez a nagy földaláló tervezte ezeket a vízemelőket, ő építette, illetve alakította át a Várszínházat is klastromból és templomból a Thália szolgálatára; az egyik vízemelő a mondott évben, a másik tiz esztendővel később, 1780-ban készült el. A Dunaparton lévő eredő kutjából lovak húzták a vizet s a két szivattyu, valamint a hegyi vízvezetés fentartása évente huszezer forintba került.

A mai Várszínház mellett, a bástyán állott az ugynevezett Wasserhaus, azaz víz-ház, a melybe ömlött az alulról felnyomott dunavíz. Ennek a toronynak alul állandóan folyó csöve volt, közhasználatra. Emeletén pedig rengeteg rezervoárja, a mely nagymennyiségű viz befogadására volt alkalmas, hogy nagyobb szárazság esetén, vagy tűzveszély alkalmával a szivattyukat kellő mennyiségű vízzel láthassa el.

A Svábhegyről vezetett víz egy része a fegyvertárba, — a régi »Zeughaus«-nak nevezett épületbe — másik csöve a királyi várba ment. Daczára azonban ennek, mégis kellett a második emelőgép, a melyet, mint mondtam, ugyancsak Kempelen konstruált, s a melynek kutja a mai Várbazár kezdetén állott, a Reischl-féle pajta szomszédságában s egész nap bekötött szemű lovak vagy öszvérek kerengtek földött pajtájában, huzván a szivattyut, mely-

x ereje felnyomta a vizet a kastély konyhájába és földszintjére.

A Svábhegyről s a pesti partról a városig vascsövekben nyomult a víz. Fent a Várban aztán ólomcsövek osztották széjjel. Ez nagy szöveget ütött az én kutfőm fejébe, a kinek sehogy sem tetszik ez a szerinte mérges érc. »Meg kell jegyeznem, — ugymond — úgy látszik, még sem akarnak némelyek hinni a modern kémianak. Mert különben nem alkalmaznák a budai vízvezetékben az ólomcsöveket, még pedig majdnem mindenütt. Mert hogy az ólom ilyes vezetékre nem való, mivel alkotórészei belévegyülven a benne folyó vízbe, az ember egészségére káros parányokat visznek magukkal, már Unzer kifejtette a maga heti szemléjében, de egyéb vegyészek is eléggé megmagyarázták.«

A várbeli házak némelyikében is voltak szivattyus kutak, de azok vize hasznavehetetlen, mert többnyire talajvíz, részben esővíz, a melyet a Vár talajába régen vajt kőbányák, pinczék fogtak fel évszázadokon keresztül. Még ma sem érdektelen ezeket a régi cziszternákat bejárni, melyek vizei leszivárognak a part felé, s utjukban találván az alagutat, annak a drága boltívét kezdték megbontani. Most azonban, bár költséges, de nagyon praktikus mellékfolyosóval elvezetik az egész talajvizet, a mely a várbeli pinczék és régi cziszternák ivadéka.

Mikor a vízvezeték készült, a budai burgerek fejüket csóválták. Nem tudták, nem akarták megérteni, hogy valaki százezreket adjon ki azért, hogy vizet ihassék. Hja, akkor még nem ismerték a filoxérát, s a jó burgerek pinczéiben husz-harmincz esztendő budai borok hűseltek.

Viz az volna a Várban ma is, de hol a régi pinczék szüzbora? ...